

А.А. Суша

г. Мінск

ЛЁС КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ УНІЯЦКАЙ ЦАРКВЫ Ё БЕЛАРУСІ Ё СКЛАДЗЕ РАСІЙСКАЙ ІМПЕРЫІ

З уваходжаннем Беларусі у склад Расійскай імперыі адбыліся кардынальныя змены ва ўсіх сляях грамадства, адбылася пераарыентацыя на новыя каштоўнасці і новыя ўмовы існавання. Складаны лёс напаткаў і ўніяцкую царкву – адну з самых уплывовых канфесій у Беларусі таго часу.

Да сёння складаным і ўсё яшчэ не вырашаным пытаннем застаецца вывучэнне лёсу культурных каштоўнасцей, створаных пры ўдзеле або па заказе уніяцкай царквы. Спадчына інных хрысціянскіх і нават нехрысціянскіх канфесій Беларусі сёння даволі добра вывучаная. Іх багатая культурная спадчына добра вядомая шырокай публіцы, дзякуючы ўключэнню яе апісання ў навучальную, навуковую і нават мастацкую літаратуру. Пра архітэктурныя, скульптурныя, жывапісныя, музычныя, кніжныя і іншыя скарбы, што пакінула пасля сябе уніяцкая царква, нават навукоўцы ведаюць значна менш. А між тым амаль два з паловай стагоддзі існавання на Беларусі гэтай канфесіі пакінулі істотны след у развіцці беларускай духоўнай і матэрыяльнай культуры.

Значныя канфесійныя пераўтварэнні канца XVIII – першай паловы XIX стст. паўплывалі і на лёс культурнай спадчыны уніяцкай царквы. Адрозна ж пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай значная частка уніяцкіх прыходаў разам з іх маёмасцю была далучаная да праваслаўнай царквы. Гэты працэс працягваўся з пераменным поспехам да 30-х гадоў XIX ст., калі уніяцкая царква была цалкам ліквідаваная, і амаль усё, што належала ёй раней, трапіла ва ўласнасць праваслаўнай царквы. Менавіта на праваслаўную царкву з гэтага часу была ўскладзена роля захавальніка культурнага багацця ўжо не існуючага канфесійнага ўтварэння.

Шматлікія былыя уніяцкія храмы і манастыры сталі аднымі з найбольш важных у новай праваслаўнай структуры Паўночна-Заходняга краю. Дзякуючы гэтаму яны працягвалі выконваць свае непасрэдныя функцыі і ў пераважнай большасці захаваліся для нашчадкаў. Разам з храмамі і манастырамі праваслаўная царква атрымала і іх убранства: абразы, скульптуру і творы дробнай пластыкі, органы, богаслужбовыя кнігі, царкоўнае начынне. Да праваслаўнай царквы перайшла і большасць манастырскіх і царкоўных бібліятэчных і архіўных збораў.

Аднак шматлікія з новых набыткаў былі неўласцівымі для праваслаўнай царквы. Цалкам не характэрнай з'явай для яе была храмавая скульптура, а таксама органы. І Сямашка і яго паплечнікі выдалі шэраг загадаў аб забароне выкарыстання, продажы ці знішчэнні органаў і скульптуры. Не цалкам аднавідаў канонам праваслаўнага мастацтва характар іканапісу, архітэктурны, музычнага мастацтва уніяцкай царквы. Таму адразу ж пачаліся “рамонтны” уніяцкіх храмаў. Толькі ў 1857 г. паводле статыстыкі ў Літоўскай епархіі патрабавалася пабудова 22-х новых і капітальны ремонт або перабудова 290 існуючых цэркваў. Перабудовываліся яны ў маскоўска-візантыйскім стылі [2, с. 107; тал, с. 68].

Яшчэ да ліквідацыі ўніяцкай царквы былі прынятыя адпаведныя пастановы аб пераабсталяванні храмаў на ўсходні лад, забеспячэнні іх кнігамі маскоўскага друку. Выконваючы іх, напрыклад, епіскап І. Сямашка ў 1835 г. загадаў на працягу года ўстанавіць у цэрквах іканастасы, у якіх уніяцкім абразам ужо не было месца. Для гэтага з расійскіх губерняў былі выкліканы мастакі і майстры. Прычым святароў абавязвалі даць распіскі аб адказнасці за пераабсталяванне храмаў [2, с. 101-102]. Рэшткі уніяцкай атрыбутыкі ў наваствораных праваслаўных храмах выклікалі незадавальненне свецкіх і духоўных уладаў. Аглядаючы ў 1865 г. Гродзенскую губерню, генерал-губернатар Каўфман аддаў загад адрабіць рэчы уніяцкага царкоўнага побыту ў Літоўскую духоўную кансісторыю. Але мітрапаліт І.Сямашка сакрэтна загадаў знішчыць іх пад наглядам благачынных [2, с.105]. Наступнікі Сямашкі таксама даволі актыўна выкаранялі ўсе рэшткі уніяцкай культурнай спадчыны. У 1820-30-я гг. быў зачынены шэраг базыльянскіх манастыроў і іх навучальных устаноў (у Жыровічах, Барунах, Гродне і інш.), што мелі багатыя бібліятэкі і архівы, якія былі ў асноўным расфармаваныя па іншых зборах, перавезеныя, згубленыя, спаракхнелыя ў скляпах і на гарышчах, папсаваныя пацукамі, спаленыя па загаду новых царкоўных уладаў і замененыя расійскімі выданнямі [1, с.16; 2, с.100-101; 4, с.68].

Частка маёмасці уніяцкіх храмаў была вывезена ў суседнія касцёлы і там захоўвалася. Але пасля паўстання 1863 г. пачынаецца наступ і на касцёл. Любыя знойдзеныя там рэч з адзнакамі ўсходняй абраднасці маглі стаць падставай для яго пераводу ў царкву. Таму ксяндзы пачалі знішчаць гэтыя "кампраметуючыя" рэчы [2, с.106].

У сваю чаргу розныя дзяржаўныя і грамадскія арганізацыі Расійскай імперыі, якія займаліся справай аховы, зберажэння, рэстаўрацыі помнікаў гісторыка-культурнай спадчыны (у тым ліку на беларускіх землях), у сваёй дзейнасці амаль не звярталі ўвагі на колішнія уніяцкія культурныя каштоўнасці [3, с.97-220]. У выніку, значная частка уніяцкай культурнай спадчыны не дайшла да нас. Хаця яшчэ і сёння можна азнаёміцца з колішнімі ўніяцкімі культурнымі скарбамі.

Літаратура

1. *Крэчэўскі П.* Беларусь у мінулым і сучасным // Спадчына. – 2000. – № 4. – С. 3-39.
2. *Марозава С.* Лёс культурнай спадчыны уніяцкай царквы ў Беларусі // Спадчына. – 1996. – № 6. – С. 100-118.